

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДЕЛІКВЕНТНИХ ПІДЛІТКІВ ТА ШКОЛЯРІВ

Балабанова Л.М.*, Віденсєв І.О.**

*доктор психологічних наук, доцент,

**кандидат психологічних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ

Актуальність проблеми. За останнє десятиріччя проблема агресії стала однією з найбільш популярних у світовій психології. Таку зацікавленість цією проблематикою можна розцінювати як реакцію психологів на зростання агресії та насилля у світі. Глобальний підхід до феномену агресії дозволяє виділити дві полярні точки зору. Згідно з першою, що базується на етико - гуманістичному підході, агресію розцінюють як поведінку, що є протиріччям позитивній суті людини. В іншому, еволюційно - генетичному підході, вона трактується як інстинкт, який у сукупності з іншими інстинктами слугує збереженню життя. У рамках цього підходу феномен агресії вважається умовою життєздатності та адаптації індивіда [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Численні дослідження цієї проблеми дозволили встановити, що жорстока поведінка з дитиною в сім'ї веде не тільки до зростання агресії по відношенню до однолітків, але й спричиняє розвиток агресивності, схильності до насилля та жорстокості в дорослому житті, перетворюючи фізичну агресію в життєвий стиль особистості. Дослідження Орегонського центру з вивчення проблем

соціального навчання показали, що агресивні діти часто виховуються в сім'ях, для яких характерна особлива взаємодія між членами сім'ї. Вона має вигляд своєїрідної спіралі, що розширюється, підтримує й підсилює агресивні способи поведінки [1].

На користь концепції соціального навчання говорить і те, що найбільш виражені відмінності між агресивними та неагресивними дітьми виявляються не у виборі агресивних альтернатив, а в незнанні конструктивних рішень.

У зв'язку з вищенаведеним **метою** нашого дослідження є аналіз прояву агресії серед підлітків правопорушників в умовах примусової ізоляції.

Виклад основного матеріалу. Для цього було проведено експериментальне дослідження психологічних аспектів прояву агресії у хлопчиків - підлітків (30 чоловік) віком від 16 - 17 років, що перебували у приймачі розподільнику при Полтавському обласному УВС. Підлітки були засуджені по таких статтях: ст.121 КК - навмисне тяжке тілесне ушкодження; ст.122 КК - навмисне тілесне ушкодження середньої ваги; ст. 125 КК - навмисне легке тілесне ушкодження; ст. 126 КК- побої й знущання; ст. 185 КК - злодійство; ст. 186 КК- грабіж; ст. 187 КК - розбій; ст. 316 КК - незаконне публічне вживання наркотичних препаратів.

Як порівняльну групу було обрано підлітків віком від 16 - 17 років, що навчаються у 10 - 11 класах Полтавської загальноосвітньої школи № 38 1 - 3 шаблів кількістю 30 чоловік.

У дослідженні для оцінки ступеня рівня агресії були використані такі методики: діагностика показників і форм агресії А.Басса й А.Даркі, «Особистісна агресивність і конфліктність» Ільїна В.П. і Ковальова П. А., також застосовувався метод бесіди і спостереження.

При вивченні рівня вираженості того або іншого виду агресії, відповідно до методики діагностики показників і форм агресії А.Басса й А.Даркі, були отримані наступні результати.

За шкалою фізичної агресії середній бал групи делінквентних підлітків (група №1) розцінюється як високий і переви-

ще майже в півтора рази рівень фізичної агресії групи школярів (група №2). Кількісне співвідношення середніх показників у групах за шкалами наведено в таблиці 1. З наведених даних можна побачити, що у делінквентних підлітків (група №1) переважними є прояви вербальної й фізичної агресії, тоді як у школярів домінують вербальна агресія й почуття провини, образи й дратівливості.

Таблиця 1.

Види агресії за методикою Басса – Даркі в групах досліджуваних підлітків

№ з/п	Види агресії	Група №1 (n=30)	Група №2 (n=30)	Вірогідність розбіжностей
1	Фізична агресія	7,1 ± 3,4	4,9 ± 1,3	p < 0,01
2	Непряма агресія	5,4 ± 1,7	3,8 ± 2,9	
3	Дратівливість	6,1 ± 2,4	5,0 ± 2,2	p < 0,05
4	Негативізм	3,6 ± 1,3	3,5 ± 1,2	
5	Образа	5,2 ± 1,9	5,1 ± 1,8	
6	Підозрілість	6,3 ± 2,6	3,8 ± 1,5	p < 0,05
7	Вербальна агресія	8,9 ± 1,4	7,1 ± 1,3	p < 0,01
8	Почуття провини	5,1 ± 1,6	5,3 ± 3,9	

Однак у делінквентних підлітків показники за вищевказаними шкалами мають вірогідно більш високі значення, що на поведінковому рівні проявляється у тому, що вони більше схильні, при найменшому порушенні, переходити в запальність, різкість, брутальність, зухвалість стосовно оточуючих людей.

За шкалою підозрілості середній бал групи делінквентних підлітків (група №1) розцінюється як високий і вірогідно більший, ніж у школярів (група №2). Це свідчить про те, що підлітки першої групи більш схильні до обережних дій, вони потайливі, вороже настроєні стосовно інших. У законослухняних підлітків у більшості випадків такі прояви явно не виражені.

Для вивчення агресивності й конфліктності підлітків, які зробили злочинні дії, було використано методика «Особистісна агресивність і конфліктність» В.П.Ільїна й П.А.Ковальова.

У цій методиці представлені 8 шкал: запальність, наступ, уразливість, непоступливість, безкомпромісність, мстивість, нетерпимість до думки інших, підозрілість, а також 2 показники - позитивна агресивність і негативна агресивність. Результати, отримані за цією методикою, представлені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Показники особистісної агресивності та конфліктності в групах досліджуваних

№ з/п	Види агресії	Група №1 (n=30)	Група №2 (n=30)	Вірогідність розходжень
1	Запальність	6,9 ± 2,2	6,5 ± 1,4	
2	Наступ	7,2 ± 5,4	7,0 ± 2,4	
3	Уразливість	6,5 ± 1,7	3,7 ± 1,2	p<0,01
4	Непоступливість	6,8 ± 1,4	3,9 ± 1,1	p<0,01
5	Безкомпромісність	7,1 ± 1,9	4,0 ± 1,6	p<0,05
6	Мстивість	7,1 ± 5,4	4,2 ± 1,4	p<0,05
7	Нетерпимість до думки інших	7,3 ± 5,4	5,6 ± 1,6	
8	Підозрілість	6,1 ± 1,5	4,4 ± 1,3	p<0,05
9	Позитивна агресивність	9,1 ± 3,4	8,9 ± 2,9	
10	Негативна агресивність	14,9 ± 3,3	8,8 ± 3,2	p<0,05

В таблиці 2 можна побачити, що для підлітків обох груп характерний прояв різних видів агресії, однак за шкалами «уразливість», «непоступливість», «безкомпромісність», «мстивість», «підозрілість» і «негативна агресія» показники вище у делінквентних підлітків, ніж у школярів на рівні статистичної значущості. Це свідчить про те, що делінквентні підлітки схильні до прояву заздрості й підозрілості, мстивості до людей, які їх оточують. У цьому віці вони схильні неадекватно

реагувати на будь-які зауваження з боку друзів або дорослих. Будь-яка необережна дія або слово, «кинуте» однолітком, може викликати у делінквентного підлітка почуття гніву й невдоволення, що буде заподіювати йому страждання.

Отримані дані узгоджуються з результатами досліджень І.О. Ярмиш, які були проведені разом з кафедрою прикладної психології Харківського національного університету внутрішніх справ (2001 - 2003 р.р.), з вивчення інтрапсихічних захисних механізмів у підлітків в умовах примусової ізоляції на етапі первинної ресоціалізації. На основі даних, спрямованих на визначення інтрапсихічних захисних механізмів за методикою „індекс життєвого стилю” (LSJ), та індивідуальних копінг - стратегій „методика визначення копінг - механізмів” Е.Хайма виявлено, що найчастіше в зазначених підлітків домінує механізм захисту „реактивне утворення” (58% у правопорушників і тільки 28% у підлітків з правомірною поведінкою). Реактивне утворення в неповнолітніх правопорушників частіше проявляється через агресивні форми поведінки (погрози, неадекватна реакція на зауваження, зухвала поведінка). Таким чином, можна зробити висновок, що активізація експресивної поведінки у делінквентних підлітків у вигляді агресії містить у своїй основі захисний адаптивний механізм.

Висновки. Прояв чи не прояв агресії та агресивності як особистісної риси в певних актах поведінки завжди є результатом складної взаємодії транситуативних та ситуативних факторів. У випадку агресивних дій неагресивної особистості, в основі першопричини цих дій лежить фактор ситуації. У випадку агресивних дій з боку агресивної особистості на перше місце виходять особистісні якості. Останнім часом в літературі зустрічаються висловлювання про те, що всі форми покарань (у тому числі й закріплені законодавчо) можуть бути розцінені як прояв злоякісної агресії [2]. Однак адекватне покарання, на думку більшості дослідників, може виступати як фактор, що орієнтує, а не дезорієнтує особистість. Правове покарання (без якого неможливе правове регулювання) є, окрім сказаного, та-

кож фактором забезпечення стабільності суспільства й безпеки його громадян.

Література

1. Реан А.А. Агресія й агресивність особистості // Психологічний журнал, 1996, N 5 - с.3 - 16.
2. Фромм Е. Анатомія людської деструктивності. 1994. М.: 560 с.

<http://nuczu.edu.ua/>